

EESSÕNA

TÄIENDAVID SÕJAAJALOOlisi PEATÜKKE: ÜLDISEST SÕJAVÄEKOHUSTUSEST SÕJAKOGEMUSE MÕTESTAMISENI

Aigi Rahi-Tamm, Tõnu Tannberg

Meie ajalookirjanduses on sõjaajalugu viimastel aastatel üks enim käsitlemist leidnud valdkond. Ometi kostub nurinat, miks pole üht või teist sõjaajaloolist teemat uuritud. Tasub meeles pidada, et erinevate militaarsete, sotsiaalsete, majanduslike, kultuuriliste jt aspektide võrdlev uurimine nõuab aega ja ressursse ning eripalgelise arhiiviainese teaduskäibesse toomist. Käesolev erinumber pakub sõjaajaloolisi peatükke alates Vene impeeriumi lõpuperioodist kuni sõjakogemuse mõtestamiseni pikemal aegreal, hõlmates sealjuures Eesti NSV aegset õhustikku 1960. aastatel.

TÕNU TANNBERGI avaartikkel käsitleb Venemaa sõjalaevastiku komplekteerimise olulisemaid murdepunkte alates 19. sajandi keskpaigast kuni Esimese maailmasõjani. Kuivõrd Balti kubermangude noorsõdurite osatähtsus laevastiku komplekteerimisel oli tagasihoidlik, pidid sellel ka omad põhjused olema. Artikkel toob ilmekalt esile eri rahvuste sõjalise kvaliteedi, milles rahvuse ja keele küsimused erilise tähenduse omandasid.

Keeleoskuse küsimused on fookuses ka järgnevas MART KULDKEPI artiklis, mis keskendub eestlastest sõjavangidele Saksamaal Esimese maailmasõja päevil. Eesti sõjavangide saatust on käsitletud üsna kasinalt. Ka eestlaste osakaal Saksa sõjavangi langenuid Vene armees teeninud sõdurite seas on jäänud võrdlemisi ebaselgeks. Nende arv on küündinud hinnanguliselt 5000 sõdurini. Võõrkeelte oskus oli vangide igapäevaelus elulise tähendusega, sh teatud privileegide saamisel. Pärast seda, kui eesti sõjavangid allutati 1917. aasta kevadel erikohtlemisrežiimile, käsitleti saksa keele õpetamist sõjavangide poliitilise mõjutuse vahendina. Vangide keeleõppeks väljaantud õppematerjalid olid kantud propagandast ja saksa-meelsuse levitamisest.

Ajakirja erinumbri koostamist toetasid TÜ baasfinantseeritav projekt “Sõda sõja järel: individuaalne ja ühiskondlik sõjakogemus 20. sajandi Eestis” (PHVAJ16908_2) ja Eesti ajaloo rahvusprofessor.

Sõjavangide kirju kui propagandavahendit kasutati ka kamraadide mõjutamiseks nagu nähtub TOIVO KIKKASE artiklist, mis kõrvutab rahvaväe ja Punaarmee sõjameestele suunatud lendlehti Eesti Vabadussõjas aastatel 1918–19. Lendlehed võimaldavad analüüsida vastaspoole sõjameestele suunatud propagandat, hinnata üleskutsete sihtrühmi, vastase kujutamist ja sõnumite sisu. Kikkas on Eesti mäluasutustest suutnud üles leida 116 Vabadussõja-aegset lendlehte, neist on ülekaalus Nõukogude Venemaa lendlehed. Esimese maailmasõja käigus hakati propagandat kasutama relevantna nelja peamise sihtrühma – kodurinde, sõjarinde, neutraalsete poolte ja vaenlase vastu. Analüüsitavaid lendlehtede eesmärk oli vastasleeri sõjameestes kahtluste tekitamine, et mõjutada neid poolt vahetama või deserteruma.

Demoraliseerumine ja võitlusvõime langus, mis viis Vene tsaariarmee moraalse laostumiseni ja muutis väejuhatuse vähemusrahvuste taotluste osas järeleandlikumaks, on fooniks AGO PAJURI põhjalikule ülevaatele 4. eesti jalaväepolgu formeerimisest ja tegevusest (1917–18), mis pole varasemalt piisavat tähelepanu pälvinud. Aastatel 1914–16 otsis Eesti poliitiline eliit edutult võimalusi rahvusväeosade loomiseks. Olukord muutus pärast Veebruarirevolutsiooni, mil eesti soost sõduritel ja nooremohvitseridel õnnestus panna alus esimesele eesti rahvuslikule üksusele, hilisemale 1. eesti jalaväepolgule, mille ajalugu on olnud nii uurijate kui ka memuaristide lemmikuks. Pärast eesti sõjaväelaste kodumaale koondumist muutus uute väeosade formeerimine mõõdapäasmatuks. 4. eesti jalaväepolgu peamiseks teeneks sai Viru- ja Järvamaa elanike kaitsmine demoraliseerunud vene soldatite vägivalla eest. Viimane säilinud päevakäsk 4. eesti jalaväepolgule kannab daatumit 21. märts 1918. Polgus ajateenistuse läbinud mehed asusid Vabadussõjas esimeste seas kodumaad kaitsma.

1920. aasta Tartu rahulepinguga lõppes Vabadussõda ja kaudselt ka sellele eelnenud Esimene maailmasõda. Mõlema sõja ajal võeti ajateenistusse kümneid tuhandeid mehi. Neist paljud jätsid oma elu lahinguväljale või jõudsid koju tagasi vigastatult. 1921. aastal elas Eestis u 3000 invaliidistunud sõdurit. Nende toimetulekut 1920.–1930. aastatel analüüsib KARL KASE artikkel. Nagu Euroopa riikides nii lootsid ka invaliidid Eestis, et neid tunnustataks ning austataks rindel üle elatud õuduste ja kannatuste eest. Paraku tuli neil kogeda toimetulekuraskusi ja kaasmaalaste mõistmatust. Sõjainvaliidide hoolekandesüsteem tegi selget vahet Vabadussõjas ja Vene keisririigi ajal invaliidistunudel (nt Vene-Jaapani sõjas, Esimeses maailmasõjas võidelnutel). Sõjapõhise eristamise tõttu jagunesid invaliidid omadeks ja võõrasteks, mille taustal kandus sarnane suhtumine üle ka kaasmaalastele.

Invaliidide kannatusi hooldekodudes kirjeldab ka AIGI RAHI-TAMME artikli keskne figuur, mitmest sõjast ja sundolukorrast läbi käinud Oskar Nõmmela. Tema kirjavahetus Gustav Vilbastega pakub isiklikku vaadet mitmetele eelnenud artiklite sõlmpunktidele nagu rahvusküsimused, võitlusvõime, väärtuste ja suhtlusvõrgustiku tähenduslikkus jpm. Artikkel analüüsib 1890. aastate põlvkonna meeste sõjakogemusi pikemal aegreal. Nõmmela ja Vilbaste mitte ainult ei reflekteeri vastastikku mineviku üle, vaid kõrvutavad toimunut oleviku situatsioonidega, kasutades minevikukogemusi olevikuprobleemidega (nõukogude eluoluga 1960. aastatel) toimetulekuks. Elu kestel kogetule tähenduse andmine on pidev protsess. Nende kirjavahetuse peamiseks sõnumiks on teadmine, et olgu kogemus milline tahes, oluline on seda talletada ja mõtestada, vaid nii saab kogemusest midagi, millele ka järgmised põlvkonnad saavad toetuda. Selle lootusega on koostatud ka käesolev erinumber.